

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔԵՍԱՊԻ ԲԱՐԲԱՌԻ ԲՈՒՍԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

ՅԱԿՈԲ ՉՈԼԱՔԵԱՆ

hagopcholakian@hotmail.com

ՄՈՒՏՔ

Յօդուածին նպատակն է Քեսապի հարիւրաւոր բուսանուններն ու պտղանունները ներկայացնել ըստ ծագման եւ կազմութեան, այսինքն՝ խմբաւորել բառերը բնիկ հայերէն, արաբերէն, թրքերէն եւ բարբառային բառաշարքերու մէջ, իսկ ըստ կազմութեան՝ բարբառային բառերը ներկայացնել պարզ ածանցաւոր ու բարդ բառերու խմբաւորումներով: Ասիկա զուտ բարբառագիտական բնոյթ ունի եւ, կը կարծենք, նպաստ մը կը բերէ բարբառային համահաւաք բառարաններու յետագայ կազմութիւններուն, տրուած ըլլալով, որ եղածներուն մէջ գրեթէ կը բացակային Քեսապի բարբառին վերաբերող տուեալները¹: Հոս բոյսերը չեն ներկայացուիր իրենց բուսական ամբողջական յատկանիշերով՝ նկար, գիտական անուանում, աճման վայր ու եղանակ, տեսակ, գլխաւոր յատկանիշեր ու գործառոյթներ: Բաւարարուած ենք ընդհանուր բացատրութեամբ մը կամ, եթէ ունի՝ տուած ենք հայերէն հոմանիշը:

ՔԵՍԱՊԻ ՇՐՋԱՆԻ ԲՈՒՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

Հարուստ է Քեսապի բուսական աշխարհը: Ամբողջ տարին գետինները ունին կանաչ ծածկոյթ, ամէն տեղ կ'երեւին խիտ անտառներ ու թփուտներ, ոմանք՝ մշտադալար: Մէկ երկու տարին ալ կը բաւէ, որ հերկի չենթարկուած արտերը թփուտներու վերածուին: Քեսապի մէջ գիւղացիին ամենէն մեծ աշխատանքը եղած է մշակելի նոր գետիններ բանալը ու անդադար պայքարիլ վայրի բուսականութեան դէմ:

Միօրինակ չէ Քեսապի մակերեւոյթը, ծովամերձ տարածութիւններէն քիչ վեր կը խոյանան բարձրաբերձ լեռնագօտիները, ձորերն ու սարահարթերը: Շատ բոյսեր յատուկ են միայն որոշ շրջանի մը, նոյնիսկ այնքան նեղ, որքան սովորական սենեակի մը տարածութիւնը: Խօսելով բոյսերու մասին գիւղացին անմիջապէս կը նշէ, թէ ուր կ'ըլլայ այդ բոյսը, երբ կ'աճի՝ ինչով տարբեր է նոյն ընտանիքին պատկանող տարբեր բոյսերէ, ինչ յատկանիշեր ունի:

Լիովին տարբեր է խնամուած արտերուն եւ պարտէզներուն, ծովամերձ տարածութիւններուն, խոպան գետիններուն, քարքարուտներուն, ճամփեզրերուն, ջրեզրերուն եւ ուղղակի քարերուն ու քարէ պատերուն վրայ աճած

¹ Քեսապի բարբառին մէջ բ, գ, դ, ծ, ջ խօլեր են, պ, կ, տ, ծ, ճ՝ ձայնեղ: Գ կոկորդային պայթական է, է՝ վերին բարձրութեան քմային ա, քմային են ա, ու եւ: Ըն ունի երկու արժէք. լիահունչ ձայնաւոր է, սեռականի հոլովամասնիկը եւ կը հակադրուի թոյլ Ըին՝ ջէօրը – ջըրը՝ (ջուրը – ջուրի): Աւելորդ նկատած ենք շեշտով նշել:

բուսական վայրի ծածկոյթը: Շրջանի բոյսերէն ոմանք չեն հանդիպիր նաեւ մօտակայ շրջաններուն մէջ: Քեսապը իբրեւ լեռնակղզի՝ ունի ինքիր մէջ եւ իր շրջապատէն տարբեր ու բազմազան բուսականութիւն:

Աշնանային անձրեւներէն անմիջապէս ետք զարմանալի առատութեամբ կանաչով կը ծածկուին գետինները: Բազմաթիւ տարեկան բոյսեր ու ծաղիկներ կ'երեւին միայն այս շրջանին, իսկ ոմանք կը շարունակեն աճիլ: Գարնան շունչը կը զգացուի Փետրուարէն անմիջապէս ետք: Ամբողջ բնութիւնը կը ծլի, կը ծաղկի այս եղանակին:

Քեսապի բուսական հարուստ աշխարհը արտացոլուած է տեղւոյն հայոց ճանաչողութեան մէջ: Բուսական աշխարհին հետ քեսապցին շփում ունեցած է դարեր շարունակ, ըլլալով գերազանցապէս հողագործ եւ խաշնարած, կեանքի իր պէտքերը հոգացած է նաեւ անտառային տնտեսութեամբ: Անոր ծանօթ եղած են, ինչպէս մշակելի շատ բոյսեր ու պտուղներ, այդպէս նաեւ վայրի բնութեան մէջ աճածները, զորս ճանչցած է անուններով կամ տուած անոնց նոր անուններ, օգտուած անոնցմէ, իբրեւ ուտելիք, իբրեւ թոյն, իբրեւ զանազան նպատակներով օգտագործելի հումքեր՝ ձէթ, ռուպ, փոշի, մածուկ, իբրեւ զարդեղէն, անասնակեր, շինանիւթ եւ վերջապէս՝ ժողովրդական բժշկութեան մէջ օգտագործելի նիւթեր: Ծանչցած է վայրի տունները պատուաստով ընտիր պտղատու ծառերու վերածելու կերպերը: Հարուստ է Քեսապի խոհանոցը ինչպէս մշակովի բանջարեղէնի օգտագործմամբ, նաեւ վայրի խոտերն ու պտուղները օգտագործելու տեսակէտէն: Ամէն քեսապցի ընտանիքի մէջ տարածուած ուտեստներ են վայրի խոտերը, հոսկէ-հոնկէ հաւաքուած վայրի խոտերէ պատրաստուած թթուները, աղցանները, խմորեղէնի տեսակներն ու խոտիկապուրները: Քեսապցին բոյսերէն քաղած է զանազան հումքեր, ինչպէս կաղըրանի ձէթ (ծրդի ծառէն քաղուած)՝ հօտերու բուժական նպատակներով, ճիթապտուղի ձէթը՝ ուտելի, կասկի ձէթը՝ օճառի արտադրութեան մէջ, խաղողի, եղջիրի, աղտորի, պղպեղի եւ լոլիկի ռուպը՝ իբրեւ ուտելիք կամ համեմ, տեղքի մածուկը՝ որսորդութեան, շումրայի, քարանուփի, անուփի, աղտորի, պղպեղի փոշիները իբրեւ համեմունք:

Կը պատմեն, որ բուսական բժշկութեամբ զբաղող յայտնի մարդիկ եղած են Քեսապի մէջ, ինչպէս Ծերոն Հեքիմը, Չիլիքեան տոհմէն (ԺԹ. դար): Շրջանի առաջին վկայեալ բժիշկը՝ Սողոմոն Աբէլեան, բուսաբուժութեան քաջատեղեակ էր: Վերջիններէն եղած է Յակոբ Հատէտեանը: Դժբախտաբար անոնցմէ գրաւոր բան մը չէ հասած մեզի Քեսապի բուսականութեան բուժական յատկութիւններուն մասին: Ներկայիս Քեսապի մէջ կը գործէ Կիրակոս Սարգիսեանը, որ իր աշխատանքներուն մէջ լայնօրէն կը գործածէ Քեսապի բուսական ծածկոյթը: Քեսապցին մինչեւ օրս կը ճանչնայ ու բուժական նպատակներով կ'օգտագործէ բազմաթիւ բուժական խոտեր, ծաղիկներ, տերեւներ եւ արմատներ:

Քեսապի բուսականությունը լայն տեղ ունի նաեւ տեղւոյն ժողովրդական բանահիւսութեան մէջ: Քեսապցին բազմաթիւ գրոյցներ ունի բոյսերուն մասին: Բոյսերը կը կերպարաւորուին նաեւ առակներու եւ առածներու մէջ: Ումանք մտած են տեղացիներու հաւատալիքներուն մէջ, ինչպէս սօսին, փշակաղնին, թթենին ու դափնին, այրամ-մարիամ փոխարան են.: Բոլոր ուխտավայրերուն կից կը գտնուին ադար (լաթի երիզ) կապելիք սրբացուած ծառեր ու թուփեր:

ԲՈՒՍԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ՊՏՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒ ՀԱՒԱՔԱԳՐՄԱՆ ՓՈՐՁԵՐ

Անշուշտ՝ լեզուաբանական տեսակէտէն հետաքրքրական են բարբառի պտղանուններն ու բուսանունները: Բարբառային բառացանկեր պատրաստողները նկատած են նաեւ զանոնք ու տեղ տուած առաւել կամ նուազ չափով, ինչպէս տղթ. Աւետիս Ինճեմիկեանը իր «Քեսապ եւ իր բարբառը» (Յակոբ Չոլաքեան, *Քեսապ, Գ. հայրոր*, էջ 11-178) եւ Նշան Ա. Յովսէփեանի *Քեսապերէնի բառարան* (Լոս Անճելէս, 2019) աշխատութիւններուն մէջ, իւրաքանչիւրը հարիւրեակ մը անուններով: Ես իմ *Քեսապի բարբառը* աշխատասիրութեան (Ա. հրատ., 1986, Հալէպ, Բ. հրատ., 2009, Երեւան) բառացանկերուն մէջ զետեղած եմ բաւական երկար շարք մը անոնցմէ: Այս գործերուն մէջ հայերէն համարժէք չունեցող բուսանունները տրուած են հակիրճ նկարագրութեամբ կամ - ինչպէս շատ անգամ կ'ընեն բացատրական բառարանները - «ուտելի խոտ մը», «ծառի տեսակ», «վայրի բոյս մը» ընդհանուր բացատրութիւններով: Զգացած եմ, որ բուսանուններով ու պտղանուններով զբաղիլը մեծ ժամանակ, բուսաբանական գիտելիքներու բաւարար պաշար ու հմտութիւն ալ կը պահանջէ: Հետեւաբար կը պահանջէր առանձին աշխատանք, ու յետագային լծուեցայ այդ աշխատանքին եւ տակաւին կը շարունակեմ: Արդէն վաւերագրած եմ շուրջ 300 անուն բոյս՝ նկար, գիտական անուանում, նկարագրութիւն, գործառոյթներ: Ուրիշ դժուարութիւն մըն ալ կար. տնտեսական հիմնական փոփոխութիւններ տեղի ունեցած էին արդէն, ցանքը մոռցուած էր, խաշնարածութիւնը վերացած էր, անտառային տնտեսութիւնը, քանի մը վայրի հատապտուղներու օգտագործումէն դուրս, գրեթէ իսպառ վերացած էր: Լեռնային շրջաններէն գիտացին ոտքը կտրել էր, հետեւաբար բազմաթիւ բոյսեր ու պտուղներ արդէն գիւղացիի առօրեային մէջ չէին երեւնար, ներառեալ՝ 1939ին Թուրքիոյ կողմը մնացած լայն տարածութիւններն ու արօտավայրերը: Առօրեայէն դուրս մղուելով՝ բառը կամաց-կամաց կը մոռցուէր, ու դուրս կը մնար շրջանառութենէ: Առանձին ցանկագրած եմ 150է աւելի անանուն բոյսեր. գիտացին կը պատասխանէ, որ անոր ալ բան մը կ'ըսէին, բայց ինք արդէն չի յիշեր:

ԲՈՒՍԱՆՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ՊՏՂԱՆՈՒՆՆԵՐԸ՝ ԸՍՏ ԾԱԳՄԱՆ

Բուսանուններն ու պղտաղունները ծագման տեսակետէ քանի մը շերտերու կը բաժնուին.-

Ա.- ընդհանուր հայերէնեան բառեր.

Բ. - օտարամուտ բառեր՝ գլխաւորաբար արաբերէն եւ թրքերէն.

Գ. զուտ բարբառային բառեր:

Ընդհանուր հայերէնեան բառեր

Շատերը հին հայերէնէն փոխանցուած տարբերակներ են՝ անկախ անկէ, թէ ստուգաբանօրէն ի՞նչ ծագում ունին անոնք. կու տանք բոյսն ու պտուղը միասին, ինչպէս՝ եղջերենի/եղջիւր>**աղջիրինա/աղջեր**, աղտորենի/աղտոր>**աղտիրինա/աղտուր**, արեթ>**է՛րիթ**, աւելուկ> **է՛վիլէօկ**, բաղեղ>**բաղիէղ**, բակլայ>**բէ՛կլու**, բեւեկնի/բեւեկն>**բուվկինա/ բուվիկ**, գարի>**գարա**, դեղձենի/դեղձ>**դաղձինա/դիէղձ**, դամոնի/դամոն> **դամմինա/դամմէն**, դդում>**դըդոսմ**, եղէգ>**ըղիէգ**, երեքնուկ>**իրիքէօնկ**, ընկուզենի/ընկոյզ>**ընկուզինա/ընդուօյզ**, թիզենի/թուզ>**թիզինա/թէօզ**, թթենի/թուք>**թիթինա/թէթթ**, լուիկ>**լըվէկ**, խաղող>**խաղուղ**, խնձորենի/խնձոր>**խընծըրինա/-խընծուր**, ծոթին>**ծըղըրէն** կամ **զըթըրէն**, ծրդի>**ծըրդա**, կաղնի/կաղին>**կաղնա/կաղէնտ**, կանկար>**կէ՛նկուօր**, կասլայ (դափնի)>**կասլա**, կարոս>**կէ՛րուօս**, կոտեմ>**կուտէմ**, կորեկ>**կուրիկ**, համեմ>**հէ՛միմ**, ձիթենի>**ձիթինա**, մամուկ>**մէ՛մէօխ**, մանանեխ>**մէ՛նիէխ**, մանուշակ>**մէ՛նուշուօկ**, մորմենի>**մըրմինա**, մրտենի>**մըրտինա**, նոնենի/նուռ>**նըռնինա/նօռ**, նշենի/-նուշ>**նըշինա/նէօշ**, ոսպ>**վըսպ**, ուռենի/ուռ՝ ճիւղը>**ուռինա/օռ**, սխտոր>**սըխդուր**, սնձենի/սինձ>**սընծինա/սէնծ**, սմբուկ>**սընպօկ**, սերկեփլ>**սըրկըվէլ**, սէզ>**սիէզ**, սիսեռ>**սիսիէռ**, սոխ/սուխ, սօսի>**սուսա**, վարդենի/վարդ>**վարդիրինա/վուօրդ**, վարսակ>**վարճօգ**, տանձենի/տանձ>**տէ՛նծինա/տուոնծ**, տոլի>**տոլլա**, ցորեն>**ցիրին**, փիճի>**փիճա**, օրան>**ուրուն** են.:

Կարգ մը ծառատեսակներու պտուղը այլ արմատէ է, ինչպէս՝ **տուլլա>խաղուղ**, **մըրմինա>մըրմընթէթթ**, **մըրտինա>հընպէ՛լուօս**, կամ կազ մուած են պտուղ բառի յարադրութեամբ՝ **կասլա>կէ՛սը պըտօղ**, **ձիթինա>տէ՛նը պըտօղ**: Ոմանք բարբառին անցած են որոշ իմաստափոխութեամբ, կը տրուին այլ տեսակի բոյսերու, ինչպէս՝ սմբուկ>**սընպօկ**՝ ուտելի վայրի բանջար մը, վարսակ>**վարճօգ**՝ վայրի խոտ մը, օրան>**ուրուն**՝ ցորենաբոյսի վայրի տեսակներ, անասնակեր, համեմ>**հէ՛միմ**՝ սովորական պղպեղը են.:

Ուղղակի արաբերէնէ անցած բառեր

Հոս նկատի առնուած է բառին **արաբերէնի** միջոցով բարբառին մէջ յայտնուիլը եւ ոչ՝ անոր ստուգաբանօրէն ուրկէ ծագած ըլլալը: Նկատելի է, որ արաբերէնէ եկող բառերը մեծամասամբ հնչիւնափոխուած են, այդ ալ ցոյց կու տայ այդ փոխառութիւններուն հնութիւնը. **աճըրըմ** (աճրամ՝ մանի-

շակագոյն մանր ու խիտ ծաղիկներով թուփ), **աճճօր** (աճճուր՝ աճուր), **աննապ** (աննապ՝ անապ), **զըլզ** (բանճար մը), **զինճար** (փշոտ պատատուկ մը), **զիտն** (զիան, հատիկ չբռնած ցորենի հասկ), **խիւօր** (խիար՝ վարունգ), **խուպպազ** (փիփերթ), **հայլըմ** (հելեուն՝ ծնեբեկ), **հապըլ** (բառացի՝ պարան. երկար ոստերով գետնատարած բոյս մը), **հընպէ՛լուս** (հապ ըլլաս՝ մուրտ), **հընտըպէլ** (ուտելի խոտ մը), **մըշմէշ** (մըշմօշ՝ ծիրան), **նաանա** (անուխ), **նէ՛րճիէս** (նարգիզ), **շիֆուն** (շոֆան՝ վարսակ), **շըգէզ** (կակաշ), **շումրու** (շումրա՝ սամիթ), **պաղտէ՛նուս** (պաղտունէս՝ ազատգետ), **պամեու** (պամիա), **պէ՛տինճուն** (պատինճան, սմբուկ), **պէ՛տիէխ** (պաթթիխ՝ սեխ), **պըլլուն** (պըլլան՝ թուփ, որ կը գործածուի իբրեւ կալի ցախաւել), **ռահուն** (ռեհան), **սըմըն** (բառացի թոյն. թունաւոր խոտ մը), **սընպըլ** (սընպօլ՝ սմբուկ), **սըպպեր** (փշաթուզ), **քաման** (քամայէ), **քաստանա** (շագանակ), **Ֆասուլիա** (լուբիա) են.:

Հոս եւս որոշ բառեր իմաստափոխուած են, օրինակ՝ արաբերէն **քամայէ** բառը կը տրուի անապատին մէջ աճող գետնախնձորի նմանող բոյսի մը, մինչ Քեսապի բարբառին մէջ պարզապէս գետնախնձոր (փաթաթէս) կը նշանակէ: **Բակլա**, արաբերէն պակլէ, կը նշանակէ փիրփիրիմ խոտը, մինչ բարբառին մէջ ընդեղէն է լոբիի ընտանիքէն, արաբերէն՝ ֆուլ: **Պէ՛տիէխ** արաբերէնի մէջ ծմերուկ է, իսկ բարբառին մէջ՝ սեխ:

Թրքերէն բառեր.- **ազղան** (դեղին ծաղիկով փշոտ թուփ մը), **գապաղինա** (բարտի), **գարատաղինա** (ոչ մշտադալար անտառային ծառ՝ խոշոր տերեւներով ու ճերմակ ծաղիկով), **գարաթանու** (անասնակեր ընդեղէն), **եաթլըն** (պատատուկ դդմազգի մը, ուտելի), **եարփըզ** (առուներու քարքարոտ եզրին բուսնող վայրի անուխ. ուտելի է), **ենիտունիա** (նոր աշխարհ), **թուրփ** (բողկ), **լահանա** (կաղամբ), **կաւըր սոխանա** (սոխազգի ոչ ուտելի բոյս մը), **մարըլ** (հազար), **շարմաշըզ** (պատատուկ ծաղկեբոյս), **չալթա** (երկար ոստերով փշոտ թուփ, որով ձեռնափայտ կը շինեն կամ պարտէզ կը ծղպեն), **չամ** (սէզի տեսակ մը), **չէօմչա կէլին** (այսպէս կը կոչուի անձրեաքեր խրտուիլակը՝ «ձակոտկէն շերեփով հարսը». նոյնանուն գարնանային ծաղիկը ունի բոժոժաւոր գինեգոյն ծաղիկ), **չուպանտաքանաք** (տերեւն ու ծաղիկը հոտաւետ, գարնանային ծաղիկ մը՝ հովուածաղիկ), **պորճախ** (մանր տերեւներով անտառային թուփ է, այծերը շատ կը սիրեն. կը ծաղկի առաջին անձրեւներէն ետք. ունի ձկան բերանի նմանող փնջածեւ դեղին ծաղիկ), **պութըրազ** (խոտ մը, որուն պտուղը կը փակի կը մնայ անցորդի փէշերուն ու տաքատին), **տընկըլտարան** (ածուներուն մէջ երեւցող մակաբոյժ բոյս մը՝ դեղին ծաղիկով), **փուրչուքլա** (ստեպղին), **քալաք** (սեխ), **քուֆթիքան** (կապոյտ ծաղիկով ուղտափուշ) են.:

Թրքերէնէ եկած անուանումները հնչիւնափոխութեան եւ իմաստափոխութեան գրեթէ չեն ենթարկուած, կը թուին նոր անուանումներ են: Ոմանք չենք գտներ թրքերէնին մէջ: Քեսապցին մինչեւ այսօր ալ սովորութիւն ունի թրքերէնով «անուն կախել», այսինքն անուն տալ, սովորաբար այդպէս կը

վարուին նաեւ մարդոց ծաղրանուններու, կովերու, եզներու եւ շուներու տրուող անուններու պարագային՝ **Խուվարտա, Գարագըրչըք, Եանդալ, Քալաք, Քաչա** (մարդու ծաղրանուններ), **Ագուրեուդ, Գըրմըզ, Պայրամ, Ճէյրան, Կատըն, Սուրմէլի, Ֆընտըդ, Ձէյթուն, Պորչի** (եզ ու կով), **Ասլան, Գանդալ, Տուման** (շուն):

Գիւղատնտեսութեան զարգացման հետ շրջան մուտք գործեցին նոր մշակութիւններ՝ ծառատեսակ, բանջարեղէն, պտուղ, ծաղիկ եւն., որոնք երկրին մէջ ճանչցուեցան արաբերէն եւ արեւմտաեւրոպական լեզուներէ եկած նոր անուններով, ինչպէս՝ **քիւի, քարամանթինա**, խնձորի տեսակներ՝ **կոլտըն, սթարքըն, քոլա**, ծաղիկներ՝ **կարտինիա, ռոզմարի** եւն.:

ՉՈՒՏ ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲՈՒՍԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ՊՏՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Մեծ բաժին մը կը ներկայացնեն զուտ բարբառային բառերը, որոնք ըստ կազմութեան պարզ, ածանցաւոր եւ բարդ բառեր են: Բառը կազմող հիմքերը - արմատ բառ կամ հիմնական ծեւոյթ - կա՛մ հայերէն իմաստափոխուած բառ մըն է, որ հոս վերածուած է բուսանունի, ինչպէս **Է՛փիլ** (աւել), **շըննըկ** (շուն-իկ), **ծութէկ** (ծիւթ-իկ), **չընդէկ** (զանգ-իկ), կա՛մ յայտնապէս օտար հիմք է, ինչպէս՝ **սատաֆնիք, խուրուզը քափազ** (թրք.՝ աքլորի կատար), **թէքը մուրօք** (թրք.՝ թէքէ՝ խոյի մօրուք) կա՛մ ալ, վերջածանցը չհաշուած, ծագումնաբանօրէն մեզի անծանօթ կը մնայ, ինչպէս՝ **լափթըռըն(ճիք), շըն-ճըռըզ(ինա), ճղն(ա), ցարմուգ(ա), կապրաշ(ա)** եւն.: Բաւական շատ են տեղի եւ անձի յատուկ անուններէ ստեղծուած բուսանունները՝ **պաղրասա** (Պաղրաս տեղանունէն, թզենիի տեսակ), **սալթա** (Յորդանանի Սալթ տեղանունէն, որթի տեսակ), **կէ՛րպիկա** (Կարապետ անձնանունէն, մանր խաղող մը) եւն.:

ա.- Պարզ կամ այդպէս ընկալուող բառերը քիչ են թիւով. **գեռնէպ** (ջրադդում), **զըմմէլ** (արտերը ամառն ծածկող մոլախոտ մը), **Է՛փիլ** (աւել, իբրեւ աւել գործածուող բոյս մը), **խըլուօթ** (խիտ ծաղիկներով պատատուկ բոյսի երկու տեսակ), **խռընպօշ** (փակ լճակի մէջ գտնուող ձուկերը թմրեցնելու ծառայող խոտ մը), **կուրանօս** (ապրիմ-մեռնիմ ծաղիկը), **լաբըդիսօշ** (խոշոր տերեւներով ուտելի վայրի խոտ մը):

բ.- Բաւականին շատ են ածանցաւոր բառերը: Բուսանուններ եւ պտղանուններ կազմող ածանցներն են.-

Ա /ա -- կը ծագի **Ի** ածանցէն, որ կայ հայերէն շատ ու շատ բառերու մէջ, ինչպէս, կաղնի, ծրդի, փիճի եւն.: Բարբառին մէջ գլխաւորաբար կը կազմէ թուփի ու ծառի անուններ, ինչպէս՝ **բամկա** (բամպակենի, տարեկան դիւրավառ թուփ մը), **հիմքա** (ծղօտի նմանող երկար տերեւներով թուփ, որ կը ծառայէ տեղ մը ծեղպելու համար կամ տախտակամած շինելու համար), **խըզիրա** (կաղնիի ընտանիքին պատկանող ծառ մը), **ցարմուգա** (փշոտ թուփ մը), **ցասլապա** (կարմիր կեղեւով ծառատեսակ), **կապրաշա** (ծաղկուն

թուփ, ընտիր ճիւղով), **մաննա** (երկար ոստերով ծառատեսակ), **մէնտըրասա** (փշոտ կաղնիի նմանող մշտադալար ծառ կամ թուփ), **ճրդնա** (ճերմակ եւ կարմիր փնջածեւ ծաղիկով տեքորաթիւ թուփ) եւն., նաեւ բանջարեղէններ՝ **Ֆըրանկա** (լոլիկ), թուզի տեսակներ՝ **ծիրանա**, **պաղըասա**, **հուռումլա**, **շըպլա**, **սափլա**, խաղողի տեսակներ՝ **լընդա**, **կէրպիկա**, **չամչա**, **գալամտարա** եւն.

ԻՆԱ -- կը ծագի հայերէն **ենի** ածանցէն, կայ ինչպէս բնիկ բուսանուններու, այլեւ նոր կազմութիւններու մէջ, ինչպէս, **խընկինա** (խնկենի), **հէ'ւլըտինա** (հաւկտենի), **հուրկումիլինա** (վայրի սալորի մը ծառը), **մէ'թուզինա** (արքայախնձորի ծառը, պտուղը՝ **մէ'թէօզ**), **շընճըրըզինա** (գարնան փթթող ու վարդագոյն ծաղիկներով զարդարուն ծառ), **ջաղջինա** (ջաղացք բառէն. սալորի ծառատեսակ), **տըխբինա** (ծառ, որուն պըտուղէն կը պատրաստեն որսորդական մածուկը՝ տեղք, արաբերէն տըպըզ բառէն) եւն.. նոյն ածանցը, ինչպէս տեսանք լայնօրէն կը գործածուի թրքերէն հիմքերէ կազմուած ծառանուններու մէջ:

ՕԿ/էօկ -- կը ծագի ուկ ածանցէն, **բամկօկ** (բամպակ-ուկ, ծառի վրայ աճող մակաբոյժ), **դամբուզօկ** (դամբօզ՝ ծոպ-ուկ, ծոպածեւ երկար կոթունով ծաղիկ մը), **մառնօկ** (փրփրիմ), **տինկէօկ** (տինկ՝ ուղղաձիգ բառէն, ծաղիկ մը), **կէ'թնէօկ** (կաթն-ուկ, ճերմակ հիւսն ունեցող բոյսերու ընդհանուր անուն) եւն.:

ԷԿ -- կը ծագի իկ ածանցէն, **բուվկէկ** (բեւեկնի ծառերուն տակ աճող ուտելի խոտ մը), **կէ'թնէկ խուտտէկ** (ճերմակ հիւսով ոչ ուտելի խոտ, անասնակեր), **ձուրէկ** (ձոյթ բառէն, խոտ մը, որուն ճերմակ հիւսը կը դնեն վերքին վրայ, որպէսզի արիւնահոսութիւնը կասի), **չընդէկ** (զանգ բառէն, բոժոժաւոր ծաղիկ մը), **գընտըրէկ** (աճուններուն մէջ աճող փնջածեւ խոտ մը), **տէ'պպուցէկ** (արաբերէն **տէպպուց** բառէն՝ ապահով ասեղ, կը տրուի պատիճաւոր խոտի մը):

Ըկ -- **շըննըկ. շըննօկ**՝ շնիկ բառի փաղաքշական տարբերակը, կը տրուի լուկի վայրի մէկ տեսակին, որուն ծաղիկը խոտերուն մէջ բան փնտռող շան դունչի կը նմանի:

Էօնկ -- կը ծագի **ունք** ածանցէն՝ **բէ'դկէօնք** (պատատուկ), **իրիքէօնկ** (երեքնուկ):

Օք -- կը ծագի ուք ածանցէն, ինչպէս՝ **խուշուրօք** (խոշորուք, ուտելի խոտ մը), **մըսմսօք** (մըսս բնածայնի կրկնութեամբ, դիւրաւառ թուփ մը), **շըլֆըրօք** (եղինջ, **շըլֆէթ** բառէն՝ մաշկային այրուցք) եւն.:

Ճիք -- **լափթըռընճիք** (մանր կլոր հատապտուղով փշոտ թուփ մը), **սատաֆճիք** (շատ ծանր հոտ ունեցող մանրատերեւ թուփ մը):

Էօտ -- հայերէնի ուտ ածանցէն. կը կազմէ նոյն տեսակի ծառեր ունեցող անտառի կամ պարտէզի անուն՝ **կաղնէտ**, **կէ'սլէտ**, **հիմքէտ**, **աղտըրընէտ**, **խընճըրիինէտ**, **դամմիինէտ**, **մըրմիինէտ**, **մըրտիինէտ**, **փիճէտ**, **փըշըկաղնէտ**, **վարդիրիինէտ**, **փուրթուգալիինէտ** եւն.:

Կէտոս -- պարտէզի անուն, միայն՝ **թիզինկէտոս, թիթինկէտոս, ձիթինկէտոս**:

գ.- Բարդ բառեր, կրնան ըլլալ իսկական բարդութիւններ, կցականներ եւ յարադրութիւններ:

1.- Իսկական բարդութիւններ.

մէ'թէօզ -- **ադամաթուզ** բառին ամփոփումը՝ մաթուզ. մշակովի կամ վայրի կարգ մը ծառերու պտուղներուն ընդհանուր անունը. **մէ'թէօզ** կը կոչուի արքայանարինջ, վերջերս կ'ըսեն նաեւ **մօզիկ թէօզ**: Կայ նաեւ **գասլապը մէ'թէօզ**՝ գասլապի ծառին ողկուածեւ պտուղը:

Մուշէ'տուօք -- մոշ-ա-տակ. բարբառին մէջ կայ **տուօկ**՝ տակ եւ **տուօք**՝ տունկ: Առաջին հիմքը հաւանաբար կու գայ **մոշ** բառէն. բարբառին մէջ չունի անկախ գործածութիւն եւ չունի ծանօթ հատապտուղին իմաստը: Մշտադալար թուփ է: Այծերը շատ կը սիրեն:

Արնծրսգան -- սինծ-ոսկի-ն՝ **ն** ածականով: Կ'ըսեն նաեւ **արնծրսգինա** կամ **արնծրսգինը թէօփ**՝ ենի>ինա ածանցով: Ուղիղ, բազմաճիւղ ոստերով թուփ է, դեղին փոքրիկ ծաղիկով: Արնծոսկիի թուփերուն մէջ շատ կը թռչկոտի մանր դեղնաւուն թռչուն մը, որ թուփի անունով կը կը կոչուի **արնծրսգէ'նիկ**՝ սնծոսկենիկ:

Քէ'րէ'նուօխ -- քար-անուխ. անուխի ընտանիքէն: Փոշիի խիւսով հաց եւ այլ խմորեղէններ կը պատրաստեն:

Է'նգըղթիվ -- անգղ-թեւ, անգղի թեւերու նմանող խոտ մը:

Մըրմընթէօք -- մորմեն(ի)-թուփ. հայերէն՝ մոշ, թուփը՝ **մըրմինա**՝ մորմենի: Առանձին չկայ մորմ կամ մոր բառը:

Գուրտընքուօք -- գորտն-քաք, գորտնաբուրդ, ջրիմուռ:

ՅԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բարբառի բուսանուններն ու պտղանունները մեծամասամբ յարադրութիւններ են, այսինքն երկու կամ աւելի բառերու կապակցութիւն, լրացում-լրացեալ շարքեր: Ըստ արտասանական երանգի՝ ասոնցմէ քիչերը կցական բարդութիւններու պէս կ'արտասանուին, այլ խօսքով՝ բաղադրիչները մեծ մասով կը պահեն առաջին բաղադրիչ բառածեւի անկախութիւնը:

ա.- Որոշիչ-որոշեալ կազմութիւններ. որոշիչի դերով հանդէս կու գան ածականներ, գոյականներ, յարակատար դերբայ, իսկ որոշեալի դերով՝ խոտ, փուշ, ծաղիկ, պտուղ նշող բառերը՝ **ղըղէն ծաղէկ, կիծծուօկ փէօշ, հուտտուօծ խոտ, մաղվըկ տունծ** են.: Ստորեւ այդ շարքը.

Այրամ-մարիամ փուխարու -- Մարիամ անունի կրկնութեամբ եւ **փուխարու** բառով, որ արաբերէն **պուխար** բառն է՝ ծուխ, մոխ: Մշտադալար վայրի թուփ է, բուրաւէտ է, մանաւանդ վառելու պահուն, խունկի տեղ կը գործածուի:

Գագմիկ չայ -- ուղիղ ցողունով մանրատերեւ խոտ, որ կը կոչուի նաեւ **լառռուն չայ**: Յօդունին հաւասար օղակներուն համար կոչուած է **գագմիկ**՝ աստիճանաոր չայ:

Դըղէն խոտ -- դեղին խոտ. դեղին ու առատ ծաղիկներով խոտ:

Թըթթը խընծիրէկ -- թթու խնձորիկ. հին բալերուն մէջ հանդիպող խնձորի միակ տեսակը, ծառը՝ հսկայ, պտուղը՝ փոքր տանձի չափով, թթուաշ:

Թըսսիկ ծաղէկ -- աշնանային առաջին անձրեւներէն ետք արտերուն մէջ աճող բարակ կոթունով գնդաձեւ կապոյտ ծաղիկ մը: **Թըսսիկ** բարբառին մէջ ունի «փոքր, աննշան» իմաստը, քիչ մը հեգնական:

Կէթնէկ խուտտէկ -- կաթն-իկ խոտ-իկ. առաջին անձրեւներէն ետք կը բուսնի, հիպթը՝ կաթնաթոյր: Թարմը անասնակեր է:

Կիծծէօկ փէօշ -- կայծակ փուշ. տարեկան բոյս է, կարմիր գնդաձեւ ծաղիկով, ուղտափուշ:

Հուռում թէթթ -- հոռում թուփ. խոշոր ու հիպթալի սեւ թուփ, որմէ օշարակ կը պատրաստեն, ծառը՝ **հուրում թիթինա**՝ հոռում թթենի:

Հուտտուօծ խոտ -- հոտած խոտ. ընդհանուր անունն է այն բոյսերուն, որոնք փոքրիկ հպումի մը հետեւանքով ծանր հոտ կ'արձակեն:

Մաղվիկ տունծ -- մեղու-իկ տանձ. պտուղը՝ փոքր, կլոր, երկար կոթունով տանձ, քաղցր ու բուրաւէտ:

Մարիամ խոտ -- Մարիամ խոտ, յայտնի բոյսը, որուն թէյը կը գործածեն յղի եւ ստնտու կիներ:

Մարտիրոս ծաղէկ -- մարտիրոս ծաղիկ. գարնանային ծաղիկ մը:

Պուօզ խոտ -- բառացի՝ գորշ խոտ. բարակ ցողուններով ու մուգ կանաչ մանր տերեւներով մշտադալար խոտ մըն է: Վերջերս ընդհանրացած թէ-յատեսակ է:

բ.- Առաջին բաղադրիչը սեռական հոլովով դրուած գոյական է կամ գոյականաբար ընկալուող այլ խօսքի մաս՝ ածական, յարակատար դերբայ են.: Այստեղ ամէն պարագայի սեռական հոլովով դրուած առաջին բաղադրիչը կը պահէ բարբառային իր ձեւի անկախութիւնը ու շատ քիչ բառերու պարագային կցական հնչերանգ ունի: Ճիշտ չէ նաեւ այս բառերը յօդակապով բարդութիւն նկատել: Առաջին բաղադրիչը ունի քանի մը գործառոյթներ, ցոյց կու տայ լրացեալ բոյսին (խոտ, ծաղիկ, ծառ, թուփ, փուշ, պտուղ) աճման տեղը, ծագումն ու պատկանելութիւնը, որով ալ կ'որոշուի տեսակը, ինչպէս՝ **քախքը կէ'նկուօր** (քաղաքի կանկար), **առվը կէ'րուօս** (առուի կարոս), **ծուվը խուտտէկ** (ծովու խոտիկ), **սարփը ծաղէկ** (քարափի ծաղիկ), **Պաղրասը թէօզ** (Պաղրաս տեղանունը առած ծառի թուփ), **սալթը խաղուղ** (Յորդանանի Սալթ տեղանունը առած որթի խաղող) են.: Մեծամասնութեամբ ի>ը՝ կամ լիահունչ ը հոլովման բառեր են, կայ նաեւ ան>ուն հոլովման մէկ կազմութիւն՝ **լառռուն չայ** (լեռան չայ), **ուան>վին** հոլովման շարք մը կազմութիւններ՝ **ճըմըռվին դըդդօմ** (ճմեռուան դդում՝ դեղին ու մեծ), **գէ'**

րընքվին ծաղէկ (գարնանային ծաղիկ), **ամըռվին խըլուօթ** (ամառուան խլաթ՝ պատատուկ մանր ճերմակ ծաղիկով), **իշընքվին խըլուօթ** (աշնանային խլաթ՝ պատատուկ, բոժոժածեւ ծաղիկներով) են.:

Այս յարադրութիւններուն մէջ առաջին բաղադրիչը սովորաբար կ'ըլլալ ա կամ ինա ածանցներով որեւէ բուսանուն: Ասոնք եւս յարադրութեան մէջ մտնելով սեռականը կ'ըլլայ լիահունչ ը ցուցիչով, ինչպէս՝ **կաղնի>կաղնա**, բայց **կաղնը կաղէնտ** (կաղնիի կաղին), **կասլա**, բայց **կէ'սը պըտօղ, կէ'սը ձիէթ, կէ'սը տիրիֆ** են.: Բարբառին յատուկ է ետընթաց հնչիւնափոխութիւնը, ինչպէս **ծով՝ ծուօվ>ծուվը խուտտէկ, վարո՝ վուօրո>վարդիրինա, քաղաք՝ քաղուօք>քախքը կէ'նկուօր**: Այսպէս կը կազմուին տարբեր ծառատեսակներու պտուղները՝ **չամչա**՝ ծառը, բայց **չէ'մչը խաղուղ, սահլա**՝ ծառը, **սէ'հը թէօզ** են.:

Այդպէս նաեւ **տանա** (ընտանի բառին ամփոփումը) եւ **պըրրա** (արաբերէն՝ վայրի) բառերը բուսանուններու պարագային, այսպէս. **պըրրա՝** վայրի, բայց **պըրրը վուօրո, պըրրը ծաղէկ, պըրրը աճճուրէկ... տանա**՝ ընտանի, տնական պայմաններու մէջ աճած, բայց՝ **տէ'նը պըտօղ՝** ձիթապտուղ, **տէ'նը ձիէթ՝** ձիթաիւղ, **տէ'նը հէմիմ՝** գարապիպար կամ սեւ գնդիկ: Ստորեւ շարքը.-

Առվը կէ'րուօս -- առուի կարոս, ուտելի խոտ մը:

Արտը կէ'թնէօկ -- արտի կաթնուկ, ուտելի խոտ մը:

Գասլապը մէ'թէօզ -- **Գասլապա** կը կոչուի ծառը, մշտադալար, կարմիր կեղեւով վայրի թուփ կամ ծառ, պտուղը՝ մանր հատիկներով ողկոյգ է, կը սեւնայ Նոյեմբերին, ուտելի է. կը կոչուի **գասլապը մէ'թէօզ**՝ գասլապի մաթուգ. սա ալ կը յուշէ, որ բառը ընդհանուր անունն է որոշ պտուղներու: Հայերէնի մէջ կայ **մաթգենի** կամ **մաթուգենի** ծառը: Հայաստանի մէջ «քարալիոք» կոչուող պտուղին տնկովի ծառը Քեսապի բարբառով կը կոչուէր **մէ'թուգինա** կամ **մէ'զզը թիգինա**, իսկ պտուղը՝ **մէ'թէօզ** կամ **մէ'զզըթէօզ**: Վերջերս կը լսեմ **մօզիկթէօզ** անունը:

Թըփփը կէ'թնէօկ -- թուփի կաթնուկ. թուփերու ստուերին տակ աճող ու խոշոր տերեւներով խոտ է, հիպը՝ կաթի պէս ճերմակ:

Լառռուն չայ -- բառացի՝ լեռան թէյ. Աստուածաշունչի մէջ կը կոչուի **գոպայի մշտիկ**, արաբերէն՝ **զուֆա**: Առատօրէն կ'ըլլայ Կունիկ լեռան ժայռերու ձերպերուն. ասկէ՝ կը կոչուի **Կունիկը չայ**՝ Կունիկի չայ: Տե՛ս նաեւ՝ **գագմիկ չայ**:

Խըրրը քումաճ -- **խըրրը** խոնջոցն է՝ կուրծքի աղմուկը. **քումաճը** անստոյգ արմատ է: Երբեմն մինչեւ մէկ հասակ բարձրացող ցօղունով գարնանային բոյս, խոշոր ու ոչ-ողորկ տերեւներով: Հազի դէմ բուժիչ յատկութիւն ունի:

Ծուվը խուտտէկ -- ծովի խոտ-իկ. կ'աճի ծովափինեայ ժայռերու ձերպերուն մէջ, ալիքներու ցնցուղին տակ: Պատուական թթու կ'ըլլայ:

Կէ'սը պըտուղ -- Կասլայի՝ դափնիի պտուղ:

Կէ'սը ձիէթ -- դափնիի պտուղէն արդիւնահանուող ձէթ:

Ձըմըովին դըդոս -- ծմեռուան դդում, դդումի չափազանց խոշոր տեսակը, կլոր եւ դեղին: Շերտ-շերտ կը գործածեն, շերտ շերտ անուշ կը պատրաստեն, կուտը կը խարկեն՝ իբրեւ աղեղէն աղանդեր:

Ճախնը խուտտէկ -- Ազատգեղի նմանող խոտ, որ կ'աճի առուններու մօտիկ կամ թաց տեղերը: Քաղցրահամ է: Կը գործածուի աղցանի համար:

Մէ'նըշկը մար -- մանուշակի մայր. գարնանային կապոյտ ծաղիկ:

Մէ'նտէրը փըշէկ -- մինտարի՝ օթոցի փուշ-իկ. երկար ու սուր ելուններ ունեցող տերեւներով գետնատարած խոտ է, հիւզը՝ կարմիր: Ապուրցու է:

Պարլումը ծաղէկ -- Պարլումի ծաղիկ. անթառամ ծաղիկ է, բարակ ցողունով ու բոժոժաւոր գագաթով: Կայ դեղինն ու կարմիրը: Շատ կը գտնուի Պարլումի ուխտավայրի տարածքին մէջ:

Ջըրը կուտէմ -- ջուրի կուտեմ:

Սարփը ծաղէկ -- սարփ՝ քարափ. սարի ծաղիկ. գարնան առաջին ծաղիկներէն մէկը, որ մեծ խտուրթեամբ կը հանդիպի լեռնալանջերու եւ ծմակուտերու մէջ:

Վառուծը խուտ -- խոտ մը, որուն փոշին այրուցքները կը բուժէ:

Վարդապիտը սընծէկ -- Վարդապետի սինծ-իկ. ալոճի ընտանիքին պատկանող փշոտ թուփի մը փոքրիկ կարմրագոյն պտուղը՝ սնծիկ:

Տէ'նը պըտօղ -- ընտանի պտուղ, ծիթապտուղ, ուտելի:

Տէ'նը ձիէթ -- ընտանի ձէթ, ուտելի:

Տէ'նը հէ'միմ -- սեւ գնդիկ կամ գարապիպար կոչուածը:

Փըշըկաղնա -- փուշի կաղնի կամ փշակաղնի, թուփ կամ ծառ, սնտիան:

Քէ'խը կէ'նկուօր -- քաղաքի կանկար. տարեկան բոյս է:

Քուշկէրը է'սսիէղ -- կօշկակարի ասեղ. գետնատարած ու մանր կլոր տերեւներով խոտ մըն է, պատիճին մէջ ամբողջ երկայնքով կան իրարու փակած ճերմակ մազմզուքներ, սրճագոյն ու գնդածեւ վերջոյթով: Ոմանք բոյսը **ժամացոյց** կը կոչեն: Կը կոչուի նաեւ **տէ'պպուցէկ'** գնդասեղ:

Ֆըրանկը պէ'տինճուն -- ֆրանկի սմբուկ. հայերէն՝ լոլիկ. կը կոչուի նաեւ

Ֆըրանկա, իսկ վերջերս՝ **պանատուրա**. լոլիկի մշակումը լայն տարածում կը գտնէ 1920ականներէն սկսեալ: Լոլիկի մածուկին կ'ըսեն **Ֆըրանկըռոպ'** ֆրանկի ռուպ կամ **պէ'տընճըռոպ'** սմբուկի ռուպ:

գ.- Կենդանիի անունով յարադրեալ բուսանուններ եւ պտղանուններ. առաջինը կենդանիի մը անունին սեռականն է, իսկ երկրորդը՝ կենդանիի մարմնի անդամ մը կամ բուսանուն մը: Այս անունները միշտ չէ որ նմանութեան մը հիման վրայ կառուցուած են: Այս յարադրութիւններուն մէջ լրացեալի դերով հանդէս կու գան այժ գայլ, գառ, էշ, թուրք (շնագայլ), խոզ, խորոզ, կաքաւ, հաւ ու հաւեր, ձագ, ձի, ձուկ, մաքի, մեղու, ուղտ, պախրի բառերը: Ասոնց հետ պէտք է դնել նաեւ մարդ ցոյց տուող քանի մը բառեր՝ երէցկին, հարս, վարդապետ, հովիւ: Ասոնք պատկերաւոր անուններ են:

Ըղտը պունճօգ -- ուղտի մանեակ, կարգ մը կենդանիներու՝ ուղտի, այծի, վիզէն կախ մորթի նմանողութեամբ ծաղիկի անուն:

Գըլը ծաղէկ -- գայլի ծաղիկ. կ'ըսուի նաեւ **նապաստակի ականջ**. ծաղիկը՝ կարմիր, թուփը փնջածեւ է, ճերմակ եւ բաց ու գոց կանաչ գիծերով զարդարուն հակթածեւ տերեւներ ունի:

Թիպիկը բակլա -- թոբեկի բակլայ. հովանոցածեւ տերեւներով տարեկան բոյս է, ունի կապոյտ ծաղիկ, ապա բակլայի նմանող պատիճաւոր պտուղ:

Թիպիկը տուլա -- թոպեկի՝ շնագայլի, տոլի՝ որթատունկ. կը բուսնի ժայռերու ծերպերուն, տերեւը որթատունկի նման է, ոստերը՝ նոյնպէս, գոյնը՝ բոսորագոյն. կը տարածուի ժայռերուն ու ծառերուն վրայ: Կու տայ մանր հատիկներով ողկուզածեւ պտուղ՝ թոպեկի խաղող: Կը չորնայ, բայց աշնան անձրեւներէն ետք կրկին կ'աճի:

Իծծը մուրօք -- այծամօրուք, կը կոչուի նաեւ **թէ'քը մուրօք**՝ խոյի մօրուք, **թէ'քէ'վըրը մուրօք**՝ թագաւորի մօրուք, **թաթը մուրօք**՝ թաթի մօրուք: Գարնան՝ արտերուն մէջ կ'աճի: Ծոպածեւ բարակ տերեւներով ու ճերմակ հիպօզ ուտելի խոտ մըն է:

Իշշը կակաչ -- վայրի խոտ մը մանր մուգ կանաչ տերեւներով եւ ձեւաւոր ոստերով, որոնք ամռան շարքով մանր կապոյտ ծաղիկով կը պատուին:

Իշշը վուօրդ -- արտերուն ու պարտէզներուն մէջ գարնան առանձին աճող մանրատերեւ բոյս է, ունի մանուշակագոյն սիրուն ծաղիկ:

Իրըսկընը պուրտ -- (երէցկինի պուրտ), փնջածեւ տերեւներով խոտ մը: Թարմը ապուրցու է:

Խուզը պըճէճ -- պատիճաւոր փռուող տարեկան բոյս է, պատիճը՝ հաստկեկ ու բրդոտ, ոմանք հունտը կ'ուտեն:

Խուրուզը վարտէք -- խորոզի՝ աքլորի վարտիք. գարնան աճող խոտ, դահնալէ ետք բոլոր ոստերուն ծայրը կ'ունենայ կարմրաւուն հինգ փերթանոց բաց կարմիր ծաղիկ:

Խուրուզը քափազ -- աքլորի կատար. ուղիղ ցողունով ու ոստեր արծակող խոտ մը, որ դահնալէ ետք կ'ունենայ վառ կարմիր թաւանման ու գեղեցիկ ծաղիկ:

Կէ'քվը ճեռնիէգ - կաքաւի ճիռն-իկ՝ կաքաւաճիռ. գետնատարած վայրի խոտ, ուտելի է:

Հարսը մէ'տէօնք -- հարսի մատներ. խաղողի տեսակ՝ հարսնամատ:

Հէ'վըրը կըտտէկ -- հաւերու կուտ-իկ. ուտելի խոտ մը:

Ձէ'գը բարձէկ -- ձագի՝ թռչունի բարձիկ, գարնան աճող ուտելի խոտ մը:

Ձըկը խուտ -- ձուկի խոտ: Եղինջի ոչ-ուտելի տեսակէն հարթ տերեւներով տարեկան խոտ, որ ուտելի տեսակին հետ (**շըֆըդօկ**) մեծ խտութեամբ կ'աճի պարարտ գետիններու մէջ կամ աղբիւսներու վրայ:

Ձիը պըճէճ -- պատիճաւոր փռուող կամ մագլցող տարեկան բոյս, պատիճը՝ բարակ ու երկար, հունտը ուտելի է:

Մաղվը ծաղիկ -- մեղրուի ծաղիկ. մէկ թգաչափ կոթունով սեղմ տերեւներուն ետեւէն բացուող ծաղիկ է քանի մը բաժակով:

Մաղրը պղճէճ -- մեղրի պաճիճ. պատիճաւոր փոռուղ տարեկան բոյս, պատիճին հատիկները ոլոռնի կը նմանին. ուտելի է. որոշ տեղեր շատ կը պատահի, թուփերը քաղելով բոցի վրայ կը խանձեն, կ'ուտեն:

Մէ'քը ականջ -- գառնականջ. կ'ըսուի նաեւ թրքերէնը՝ **գուզը գուլաղէկ**՝ գառան ականջիկ:

Մէ'քը դըմմօկ -- մաքիի դմակ, նոյնը՝ **մաղվը ծաղիկ**

Պախը լիզգէօ -- պախրի՝ եգ, եզան լեզու. կայ երկու տեսակ. ողորկ տերեւներով տեսակը իբրեւ թէ կ'օգտագործուի աւագի խնդիր ունեցողներուն կողմէ, ունի բուժական յատկութիւն, կ'ունենայ հասկաձեւ բուկեր: Երկրորդը գետնատարած մանր փուշերով կոշտ տերեւներ ունի, ուտելի է, կ'օգտագործուի խոտիկապուրի պատրաստութեան մէջ:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Քեսապի բարբառի բուսանուններն ու պտղանունները, ըստ ծագման, մեծամասնութեամբ բնիկ հայերէն բառեր են, որոնք բարբառին անցած են համապատասխան պատմական հնչիւնափոխութեամբ եւ մասնակի իմաստափոխութեամբ: Արաբերէն եւ թրքերէն ծագման բառերը քիչ պարագաներու հայերէն բառերը փոխարինած են: Նոր մշակութիւնները բարբառին մէջ կը մտնեն ծագման անուններով: Բարբառի ածանցաւոր ու բարդ բառերու կազմութեան մէջ կ'երեւին հայերէնի օրինաչափութիւնները, ուր հիմնական թէ երկրորդական ձեւոյթները մեծամասնութեամբ դարձեալ կը սերին հայերէնէն: Բարդ բառերու փոխարէն տիրական են յարադրաւոր բարդութիւնները որոշիչ-ոչոշեալ, յատկացուցիչ-յատկացեալ կաղապարով, ուր բաղադրիչները կը շարունակեն պահել իրենց ինքնուրոյնութիւնը, կցականութիւնը չէ տարածուած: Յարադրաւոր բառերու մէջ շատ են կենդանիներու անուններով կազմուած պատկերաւոր անունները: Հուտ բարբառագիտական խորքով յօդուածը նաեւ անհրաժեշտ կը գտնէ Քեսապի բուսական ծածկոյթի ըստ էութեան ուսումնասիրութիւնը՝ տալով բոյսին նկարը, գիտական անունը, ամբողջական նկարագրութիւնը, գործառոյթները եւ ներկայութիւնը ժողովրդայան հաւատալիքներուն եւ գրոյցներուն մէջ:

A GENERAL OBSERVATION OF PLANT NAMES IN THE DIALECT OF KESAB

(Summary)

HAGOP CHOLAKIAN

hagopcholakian@hotmail.com

The paper examines the names of plants and fruits in the dialect of Kesab. The origins of most of these nouns are native Armenian words which have been imported to the dialect with historical and partial semantic changes. On rare occasions names which originate from Arabic or Turkish have replaced the Armenian names. As for newly cultivated plants and fruits, they are imported to the dialect using their original names.

The paper analyses as well the formation of compound and ածանցաւոր words and notes that both the formation and secondary ձեւերը are derived from and follow the basic patterns of Armenian. Instead of compound words, juxtaposed compound words with attribute vs subject (or determinant vs. determined) and possessor vs. possessed format are more dominant. In this case the constituent words maintain their authenticity while agglutination is not a widespread form. In the case of juxtaposed compound words, names constructed from the names of the animals the plant or fruit resembles constitute the majority.

The paper argues the importance of extensive study of the Kesab greenery from a dialectological perspective. Such a study should include a picture of the plant, its scientific name, a full description, its functions and its presence in popular beliefs and tales.